

PAUL KLEE

KÖNEMANN

© 2016 koenemann.com GmbH
www.koenemann.com

© 2016 Vydavatelství SLOVART, Praha
© 2016 Vydavatelstvo SLOVART, Bratislava
© 2016 Prior Media Group, Bucuresti
© 2016 Retail World (Public), Greece and Cyprus

Concept, Project Management: koenemann.com GmbH

Text: Dr. Hajo Düchting

Editing: Kathrin Jürgenowski

Translations: David Nash (English), Antonín Handl (Czech),

Jana Jurečková (Slovak), Anna Wajcowicz (Polish),

Ioana Hariton (Romanian), Sophia Giannoulaki (Greek)

Art Direction: Oliver Hessmann

Layout: Dr. Hajo Düchting, Oliver Hessmann

Picture credits: pp. 7–174, 178–281 akg-images gmbh;

p. 175 Archiv Oliver Hessmann, pp. 176–177 Archiv Hajo Düchting

All rights reserved. No part of this publication may be reproduced, photocopied or duplicated in any form without the prior written permission of the publisher.

ISBN: 978-3-7419-1930-5 (international)

Typesetting ITEM, s. r. o., Bratislava

Printed in Spain by Liberdúplex

HAJO DÜCHTING

PAUL KLEE

Contents

Obsah

Obsah

Spis treści

Cuprins

Περιεχόμενα

6 À propos:

The art of revelation

Umění jako zjevení

Umenie zviditeľnenia

Sztuka czynienia widzialnym

Arta revelației

Η τέχνη της αποκάλυψης

8 The solitary illustrator

Osamělý ilustrátor

Samotársky ilustrátor

Samotna droga rysownika

Desenatorul solitar

Ο μοναχικός εικονογράφος

16 Klee as an artist in the context of

Der Blaue Reiter (The Blue Rider)

Klee jako autor v kontextu skupiny Modrý jezdec

Klee ako umelec v kontexte skupiny Der Blaue

Reiter (Modrý jazdec)

Klee jako artysta z kręgu der Blaue

Reiter – Błękitnego Jeźdzca

Klee în contextul mișcării artistice *Der blaue*

Reiter („Călărețul albastru“)

Ο Κλέες ως καλλιτέχνης στο πλαίσιο του

«Γαλάζιου Καβαλάρη»

20 Travel to Tunis and the experience of color

Cesta do Tunisu a zkušenost barvy

Cesta do Tuniska a skúsenosť s farbou

Podróż do Tunisu i doznanie koloru

Călătoria în Tunisia și experiența culorii

Το ταξίδι στην Τυνησία και η εμπειρία του χρώματος

Paul Klee

Paul Klee

Paul Klee

Paul Klee

Paul Klee

Πωλ Κλέε

1921, photo / fotografie / fotografia / fotografia /
fotografie / φωτογραφία

74 The Bauhaus period

Bauhaus
Obdobie Bauhausu
Okres Bauhausu
Perioada Bauhaus
Η περίοδος Μπάουχαους

102 Klee and music

Klee a hudba
Klee a hudba
Klee i muzyka
Klee și muzica
Ο Κλέε και η μουσική

174 Klee's technique of painting

Kleeho technika malby
Kleeho technika maľby
Technika malowania Paula Klee
Tehnica picturală a lui Klee
Η τεχνική ζωγραφικής του Κλέε

196 Highways and Byways

Cesty hlavní a vedlejší
Cesty hlavné a vedľajšie
Drogi główne i drogi boczne
Drumuri principale și drumuri secundare
Λεωφόροι και μονοπάτια

226 Last years in Swiss exile

Poslední roky ve švýcarském exilu
Posledné roky vo švajčiarskom exile
Ostatnie lata na wygnaniu w Szwajcarii
Ultimii ani în exil elvețian
Τελευταία χρόνια στην εξορία της Ελβετίας

282 Curriculum Vitæ

284 Museums

Muzea
Múzeá
Muzea
Muzeee
Μουσεία

À propos

The art of revelation

The decision to follow painting was taken only after much consideration. Klee then delved, with great energy, into nearly all areas of art in order to incorporate those elements which will be of use to him. He divided his time between intense, private and solitary artistic activity, which he accomplished in his studio, and the more public occupation of art teacher, which was required by the Bauhaus. It is this combination which gave his art a richness and depth, which remains so distinctive and inspirational today.

“Everything Faustian is far away from me (...). Thousands of questions are silenced as if dissolved. There are neither doctrines nor heresies. The possibilities are endless. Only faith in them lives creatively in me.” (Paul Klee, 1916)

Umění jako zjevení

K rozhodnutí jít cestou malířství se Klee odhodlával dlouho. Nořil se s nebývalou vervou snad do každé oblasti umělecké tvorby a vstřebával prvky, které se následně stávaly součástí jeho vlastního výrazu. Tvořil v soustředěné samotě svého ateliéru, současně však působil veřejně – jako učitel v rámci školy Bauhaus. Právě tato kombinace dodala jeho umělecké tvorbě bohatost a hloubku, která inspiruje i současnou generaci.

„Veškerá faustovská pojetí jsou mi vzdálená (...). Nepřipouští tisíce otázek, dělají, jako by nebyly. Neexistují doktríny ani hereze. Stojíme před nekonečnem možností. Přebyvá ve mně pouze víra v ně.“
(Paul Klee, 1916).

Umenie zviditeľnenia

Kým sa Klee rozhodol pre maľbu, dlhoto zvažoval. Následne sa s obrovskou energiou pohrúžil do takmer každej oblasti umenia s cieľom obsiahnuť všetky prvky, ktoré by mohol akokoľvek využiť. Svoj čas delil medzi intenzívne samotárske umelecké aktivity, ktorým sa venoval v súkromí svojho ateliéru, a verejné povolanie učiteľa umenia, ako si vyžadovalo jeho pôsobenie v Bauhouse. A práve toto spojenie dodáva jeho tvorbe bohatosť a hĺbku, ktoré sú preňho také charakteristické a pre mnohých dodnes inšpiratívne.

„Všetko faustovské je mi vzdialené. (...) Tisíce otázok sú umľčané, akoby sa rozpustili. Nie sú žiadne doktríny ani herézy. Možnosti sú nekonečné. Len viera v ne žije tvorivo vo mne.“
(Paul Klee, 1916).

Sztuka czynienia widzialnym

Klee decyduje się poświęcić malarstwu po długich rozważaniach, ale kiedy już podjął tę decyzję, z zapalem zagłębia się w niemal wszystkie dziedziny sztuki, aby wyodrębnić z niej to, co dla niego użyteczne. Waha się jednak między intensywną twórczością, którą samotnie uprawia w atelier, a publicznym wykładaniem sztuki, do czego zobowiązują go zajęcia w Bauhausie. W następstwie tej kombinacji jego malarstwo zyskuje głębię i bogactwo, co uczyniło je do dziś niepowtarzalnym i inspirującym.
„Wszystko, co faustowskie, leży poza mną. (...) Tysiace pytań ustępuje, tak jakby były rozwiązane. Ani tu doktryny, ani herezji. Możliwości są nieograniczone, a wiara w nie żyje twórczo we mnie.”
(Paul Klee, 1916)

Arta revelației

Klee a decis să devină pictor după o lungă perioadă de reflecții, în care abordează temeinic și cu energie mai toate domeniile artei, încercând să afle ce i se potrivește. Obișnuia să-și împartă timpul între o activitate artistică intensă, pe care o desfășura retras în atelierul său, și lecturile predate la Bauhaus, ce îl aduceau într-o structură publică. Din acest amestec, arta sa obține profunzimea și bogăția care o fac sugestivă și inconfundabilă în zilele noastre.
„Orice tendință faustică este departe de mine. (...) Mii de întrebări sunt reduse la tacere, ca și cum ar fi fost dizolvate. Nu există nici doctrine, nici erezii. Posibilitățile sunt nelimitate. Numai credința în acestea trăiește în mod creativ în mine.” (Paul Klee, 1916).

Η τέχνη της αποκάλυψης

Η απόφαση να στραφεί προς τη ζωγραφική πάρθηκε μόνο μετά από έντονο προβληματισμό. Ο Κλέες τότε, πειραματίζόταν με τεράστια ενεργητικότητα σχεδόν με όλες τις μορφές τέχνης, με στόχο να μπορέσει να ενσωματώσει εκείνα τα στοιχεία που θα του ήταν χρήσιμα. Μοίρασε τον χρόνο του μεταξύ μοναχικής καλλιτεχνικής δραστηριότητας, και της πιο δημόσιας ενασχόλησης ως καθηγητής τέχνης, που ήταν προσαπαιτούμενο από το Μπάουχαους. Αυτός ακριβώς ο συνδυασμός ήταν εκείνος, που έδωσε στην τέχνη του έναν τέτοιο πλούτο και βάθος, ώστε να ποραμένει έως σήμερα τόσο ξεχωριστός και εμπνευστικός.
«Οτιδήποτε Φασούστικό απέχει από μένα (...). Χιλιάδες ερωτήσεις αποσιωπούνται σαν να είχαν ήδη λυθεί. Δεν υπάρχουν ούτε δόγματα, ούτε αιρέσεις. Οι δυνατότητες είναι απεριόριστες. Μόνο η πίστη σ'αυτές ζει μέσα μου δημιουργικά.» (Πωλ Κλέες, 1916)

The solitary illustrator

Paul Klee was born on 18th December 1879 in Münchenerbuchsee, near Bern, three years after his sister Mathilde. His father, who originated in Franconia, taught music at the Bern State Seminary in Hofwil, whilst his mother, Ida Frick from Basel, had trained as a singer. In 1880 the family moved to Bern. Klee took his father's German nationality.

He began playing the violin at the age of seven and by the age of eleven had mastered the instrument so well that he became an associate member of the Bern Orchestra. After finishing high school, Klee decided against becoming a musician and instead began to study art in Munich. Following intensive training in drawing under Heinrich Knirr and Franz von Stuck, Klee saw himself primarily as an illustrator. This is reflected in his first work "Opus I", a cycle of eleven satirical etchings, or *Inventions*, completed between 1903 and 1905 in which he demonstrated his "displeasure with regard to the higher". In these etchings many influences are incorporated, absorbed by Klee during his visits to the München Graphisches Kabinett where he studied works from Beardsley, Blake and Goya. In addition to the fine engraving-like technique, Klee's ironic and satirical reinforcement of the motifs can be seen, for instance, in *The Hero With The Wing*. The recurring theme of flight is a symbol of humanity's unending quest for spiritual perfection. Winged creatures, angels and spirits of the air inhabit the oeuvre of Paul Klee, where

Osamélý ilustrátor

Paul Klee se narodil 18. prosince roku 1879 v Münchenerbuchsee nedaleko Berunu ako tři roky mladší sourozenec sestry Mathilde. Otec, původem z Franků, vyučoval hudbu v bernském zemském semináři v Hofwilu, zatímco matka, Ida Fricková z Basileje, byla profesionální zpěvačkou. Rodina se v roce 1880 přestěhovala do Bernu. Klee získal německou národnost po otcu. V sedmi letech začal hrát na housle a již v jedenácti je ovládal tak dobré, že se mohl stát přidruženým členem Bernského orchestru. Po střední škole se rozhodl, že se nebude profesionálně věnovat hudbě a místo ní začal studovat výtvarné umění. Pečlivě se učil kreslení u Heinricha Knirra a Franze von Stucka a dlouho se viděl především jako ilustrátor. Toto přesvědčení se odráží v jeho prvním díle *Opus I.*, cyklu jedenácti leptů nebo ve *Vynálezech*, které dokončoval mezi lety 1903 a 1905 a v nichž se již objevuje jeho „odpor vůči všemu vysokému“. V této leptech se ukazuje řada vlivů, které si Klee s sebou přinesl z mnichovské grafické školy, kde studoval dílo Beardsleyho, Blakea a Goyi. Například v *Hrdinovi s křídlem* můžeme pozorovat jak jemnou techniku, připomínající rytinu, tak ironickou, satirickou práci s motivy. Právě motiv letu, častý v Kleeho tvorbě, funguje jako symbol nekonečné cesty lidstva za duchovní dokonalostí. Okřídlená stvoření, andělé a duchové v povětří jsou stálými obyvateli malířova světa, jsou to prostředníci mezi věcmi pozemskými a nebeskými

Samotársky ilustrátor

Paul Klee sa narodil 18. decembra 1879 v Münchenerbuchsee pri Berne ako mladšie z dvoch detí – sestra Mathilde bola o tri roky staršia. Jeho otec pochádzal z bavorského regiónu Franska a učil hudbu na učiteľskom seminári v dedinke Hofwil nedaleko Berunu. Matka Ida Fricková pochádzala z Bazileja a vyštudovala spev. V roku 1880 sa rodina prestúhlovala do Bernu. Hoci sa Klee narodil vo Švajčiarsku, rovnako ako jeho otec mal nemeckú štátu príslušnosť. Ako sedemročný začal hrať na husliach a v jedenásťich už nástroj ovládal tak majstrovskej, že sa stal mimoriadnym členom orchestra Bernskej hudobnej spoločnosti. Po maturite sa však rozhodol vzdať kariéry hudobníka a začal študovať výtvarné umenie v Mnichove. Keďže absolvoval intenzívne kresliarske školenie u Heinricha Knirra a Franza von Stucka, svoju budúcnosť videl predovšetkým v tejto oblasti. To sa odráža aj v jeho prvom diele, ktoré nazval *Opus I.* Išlo o cyklus jedenástich satirických leptov *Invencie* (1903 – 1905), kde dal najavo svoju „nechuť k vznešenému“. Vidíme tu viaceré vplyvy, ktoré Klee nasadil počas návštev mnichovského grafického kabinetu, kde študoval diela Beardsleyho, Blakea a Goyu. Okrem jemnej, rytinu napomínajúcej techniky je tu evidentná už aj Kleeho groteskná, ironicko-satirická deformácia motívov, ako napríklad v diele *Hrdina s krídlom*. Stále sa vracajúca téma lietania je symbolom nekonečnej túžby ľudstva po duševnej dokonalosti. Kleeho diela obývajú okřídlené bytosti, anjeli a duchovia vzduchu, ktorí sú prostredníkmi medzi pozemským

Woman and Animal

Žena a zvíře

1903. Etching on zinc / lept na zinkovém podkladu / lept na zinkovej doske / akwaforta na cynku / aquaforte pe zinc/ cynku / γκραβούρα σε ταίγκο, 21,7×28,2 cm, Bern, Kunstmuseum.

Samotna droga rysownika

Paul Klee przychodzi na świat 18 grudnia 1979 r. w Münchenbuchsee w okolicach Berna, trzy lata po swojej siostrze Mathilde. Jego pochodzący z Frankonii ojciec uczy muzyki w berneńskim seminarium nauczycielskim w Hofwyl, natomiast

Žena a zviera

Kobieta i bestia

Desenatorul solitar
Paul Klee se naște la 18 decembrie 1879 în Münchenbuchsee, lângă Berna, la trei ani după sora sa Mathilde. Tatăl său, de origine franceză, predă muzică la Conservatorul de stat din Berna,

Femeie și animal

Γυναίκα και ζώο

Ο Πιωλ Κλέε γεννήθηκε στις 18 Δεκεμβρίου 1879 στο Μόνχενερμπούχζε, κοντά στη Βέρνη, τρία χρόνια μετά την αδελφή του Ματθίλδη. Ο πατέρας του, με καταγωγή από την Φρανκονία, δίδασκε μουσική στο Ωδείο της Βέρνης (Bern State Seminary)

they mediate between the earthly and the divine and are, particularly in the late works, comforting hints of destiny.

a – především v pozdějších dílech – vyslanci osudu a nositelé útěchy.

a božským a najmä v neskorších dielach sú umelcovi útechou v jeho údele.

Study of a Rider

Studie jezdce

Štúdia jazdca

Studium jeźdźca

Studiul unui călăreț

Μελέτη ενός καβαλλάρη

1912,107. Pen and brush on paper and cardboard / pero a štětec na papíře a lepence / pero a štetec, papier na kartóne / pióro i pędzel, papier na tekturze / peniņa ši pensulā pe hárte ši carton / πένα και πινέλο σε χαρτί και χαρτόνι, 18×18 cm, Bern, Zentrum Paul Klee.

urodzona w Bazylei matka, Ida Frick, jest zawodową śpiewaczką. W 1880 r. rodzina przeprowadza się do Berna. Klee, podobnie jak ojciec, ma niemieckie obywatelstwo. Już jako siedmiolatek zaczyna naukę gry na skrzypcach, a wkrótce opanowuje instrument tak mistrzowski, że w wieku 11 lat staje się członkiem nadzwyczajnym orkiestry berneńskiej. Po maturze nie wybiera jednak kariery muzycznej, lecz podejmuje studia na Królewskiej Akademii Sztuk Pięknych w Monachium.

Po intensywnej nauce rysunku pod okiem Knirra i Stucka uważa się przede wszystkim za rysownika, co znajduje odzwierciedlenie także w jego pierwszym dziele, oznaczonym przez niego samego jako „Opus 1”, czyli w „Inwencjach”. Jest to cykl jedenastu akwafort (1903-1905), w których Klee ujawnia swoje zacięcie satyryczne i niechęć odnośnie wartościowania człowieka pod względem pozycji społecznej. W akwafortach tych wyraźnie widoczne są wpływy dzieł Beardsleya, Blake'a i Goya, które studiował podczas swoich wizyt w monachijskim Gabinecie Grafiki. Obok subtelnej techniki, cechującej się perfekcyjnym wykończeniem, w pracach tych zwraca uwagę większe naszpikowanie motywów ironią i satyrą – na przykład w pracy „Bohater o jednym skrzydle”. Powracający ciągle motyw latania jest symbolem nieustannego dążenia człowieka do duchowego doskonalenia się. Skrzydlate istoty, anioły i duchy powietrza licznie zamieszkują spuściznę Paula Klee – pośredniczącą między pierwiastkiem ziemskim i boskim, a przede wszystkim, w późnej twórczości artysty, symbolizującą pozytywne i dodające otuchy zrządzenia losu.

Hofwil, iar mama sa, Ida Frick, născută în Basel, studiase canto. În 1880 familia se mută la Berna, dar Klee deține, ca și tatăl lui, cetățenie germană.

Încă de la șapte ani, Klee începe să cânte la vioară și are o evoluție remarcabilă, astfel încât la 11 ani devine membru asociat al Orchestrei din Berna. Totuși, după bacalaureat, se hotărăște să studieze arta la München.

În urma unei pregătiri temeinice în atelierele artiștilor Heinrich Knirr și Franz von Stuck, Klimt se decide să devină desenator. O vocație care este evidentă și în prima sa lucrare „Opus I”, un ciclu de unsprezece gravuri satirice (numite „Invențiuni”), realizate între anii 1903 și 1905, în care își exprimă „indignarea față de sublim”. În aceste schițe apar multe influențe pe care Klee le-a adunat în vizitele sale la atelierele de grafică din München, unde a studiat lucrări realizate de Beardsley, Blake și Goya. Pe lângă tehnica fină, cizelată, pot fi remarcate motive ironice și satirice, precum în lucrarea „Eroul cu aripă”.

Tematica zborului, recurrentă în lucrările sale, constituie un simbol al omului în căutarea veșnică a perfectiunii spirituale. Creaturi cu aripi, îngerii și spirite populează opera lui Paul Klee, pendând între Pământ și Cer și transformându-se — cu precădere în operele târziu — în personificări reconfortante ale destinului.

στο Χόφβιλ, ενώ η μητέρα του, 'Ιντα Φρίκ από την Βασιλεία, ήταν τραγουδίστρια. Το 1880 η οικογένεια μετακόμισε στην Βέροη. Ο Κλέε πήρε την γερμανική υπηκοότητα του πατέρα του.

Ξεκίνησε να παίζει βιολί στην ηλικία των επτά και στην ηλικία των έντεκα, κατείχε το όργανο τόσο καλά, που έγινε αντεπιστέλλον μέλος της Ορχήστρας της Βιέννης. Μόλις τελείωσε το Γυμνάσιο, ο Κλέε πήρε την απόφαση να μην ακολουθήσει μουσική καριέρα, αλλά να σπουδάσει τέχνη στο Μόναχο.

Ακολούθωντας ένα πολύ απαιτητικό εκπαιδευτικό πρόγραμμα στο σχέδιο, κάτω από τους Χάινριχ Κνίρ και Φραντς φον Στούκ, ο Κλέε έβλεπε τον εαυτό του κυρίως ως εικονογράφο. Αυτό φάνταται πολύ στο πρώτο του έργο «Οπους I» ή «Ανακαλύψεις», έναν κύκλο από έντεκα σατιρικές γκραβούρες, που δημιουργήθηκαν στο διάστημα 1903-1905 και όπου έδειχνε «την ενόχληση του σχετικά με το Ανώτερο». Σαυτές τις γκραβούρες έχουν ενσωματωποιηθεί πολλές επιρροές από τις επισκέψεις του στη Γραφιστική Σχολή του Μονάχου (Muenchen Graphisches Kabinett), όπου μελετούσε έργα των Μπέρντολεϋ, Μπλένκ και Γκόγια. Πέρα από την τεχνική του, θα μπορούσε να δει κανείς και τις ειρωνικές και σατιρικές εναλλαγές των μοτίβων, όπως, φερ'επείν, στο «Ο ήρωας με το φτερό».

Το επαναλαμβόμενο θέμα της πτήσης είναι ένα σύμβολο της ατελείωτης αναζήτησης της ανθρωπότητας για την πνευματική ολοκλήρωση. Διάφορα άντα με φτερά, άγγελοι και πνεύματα του αέρα κατοικούν στο έργο του Πωλ Κλέε, όπου διαμεσολαβούν μεταξύ του εγκόσμιου και του θεϊκού και αποτελούν, ειδικά στα τελευταία έργα, μια παρηγορητική άποψη σε σχέση με τη μοίρα.

Illustration from *Candide*, chapter 8:
"ils se replacent sur ce beau canapé"

Ilustrace ke *Candidovi*, kapitola 8:
„ils se replacent sur ce beau canapé“

Ilustrácia k Voltairovmu
Candidovi, kapitola 8: „ils se
replacent sur ce beau canapé“

Ilustracje do „Kandyda”, rozdział 8,
„Poruszają się przy pięknej sofie”

Ilustrație pentru *Candide*, cap. 8:
„ils se replacent sur ce beau canapé”

Εικονογράφηση από την Καντίντ,
κεφάλαιο 8: *ils se replacent
sur ce beau canapé*

1911,53. Pen on paper on cardboard /
pero na papíře a lepence / perokresba,
papier na kartóne / piórko, papier na
tekurze / peniță pe hârtie și carton /
/ πένα σε χαρτί πάνω σε χαρτόνι,
12×23,2 cm, Bern, Zentrum Paul Klee.

1977 53

Untitled (Two Figures)

Bez názvu (dvě postavy)

Bez názvu (dve postavy)

Bez titulu (dwie figury)

Fără titlu (două figuri)

Χωρίς τίτλο (δύο φιγούρες)

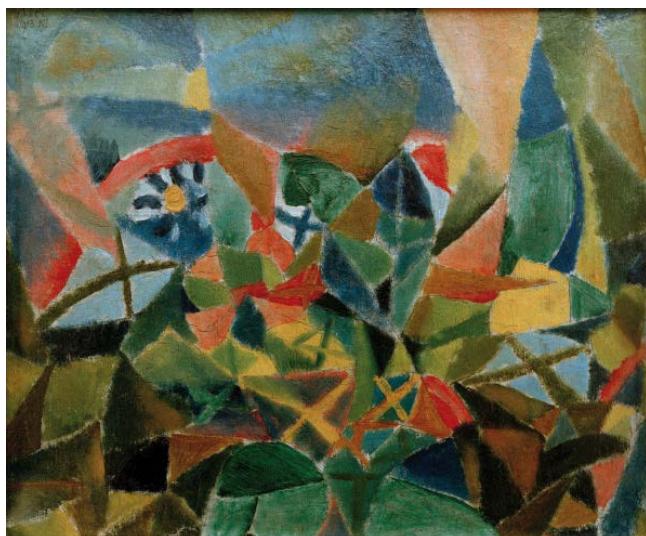
1913. Pencil, pen/ink and watercolor on paper on postcard by Lily Klee to Maria Marc / tužka, pero, tuš a akvarel na papíře a pohlednici od Lily Kleeeové Marii Markové / ceruza, pero, tuš a akvarel, papíer na pohľadnici, ktorú Lily Kleevá adresovala Marii Marcovej / olówek, pióro, tusz i akwarela na papierze i na pocztówce od Lily Klee do Marii Marc / creion, penită și acuarelă pe hârtie de carte poștală, de la Lily Klee către Maria Marc / ролик, ручка, акварель, скончалася на открытке-посткárde της Λίλι Κλέε στην Μαρία Μάρκ, 4,2/4,5×9,0 cm,

Franz Marc Stiftung.

9. IV. 13.

Liebe fr. Marc, habe mir bedankt
gehört dazu. Ganz klar, es ist ein Aufschwung
gegangen. Hoffe es geht es wieder
wieder besser. Haben Sie schon
Tage in Frieden gearbeitet. Ich wünsche
Ihnen alles Gute. Vorwärts - aber
nun vorwärts! Ich kann noch nicht

Flower Bed

Záhon

Kvetinový záhon

Klomb

Pat de flori

Παρτέρι με λουλούδια

1913,193. Oil on wood / olej na dřevě / olej na dreve / olej na drewnie / ulei pe lemn / ελαιογραφία σε ξύλο,
28,2×33,7 cm, New York, Solomon R Guggenheim Museum.

The Hero with the Wing

Hrdina s křídlem

Hrdina s krídłom

1905, 38. (*Inventionen 2*) Etching on zinc / lept na zinkovém podkladu / lept na zinkovej doske / akwaforta na cynku / aquaforte pe zinc / γκραβούρα σε τοιχό, 25,7×16 cm, Bern, Privatsammlung Kornfeld.

On the lower margin Klee wrote:
 "The Hero with a wing. Gifted by nature with a wing, he has formed the idea of being destined to fly, through which action he perishes." The wing appears badly clipped, a splint is seen on the left arm, as if a previous test flight had failed. The mutilated left leg is supported by a kind of stump prosthetic. Despite all his desperate efforts, the tragicomic hero will most likely ultimately remain on the ground.

Do dolního rohu plátna Klee napsal: „Hrdina s křídlem. Příroda mu nadělila jedno křídlo, hrdina si proto usmyslel, že jeho osudem je létat a že v letu svůj život také ukončí.“ Křídlo je přítom očividně špatně připevněné, z levé ruky mu trčí dlaha, jako by měl letec za sebou již přinejmenším jeden nezdařený pokus. Zdeformovanou levou nohu podpírá jakási protéza. Navzdory všem zoufalým snahám tento tragikomický letec s nejvyšší pravděpodobností nikdy nevzlétne.

Klee na spodní okraj napísal:
 „Hrdina s křídłom. Skutočnosť, že príroda ho obdarila křídłom, ho priviedla k presvedčeniu, že je predurčený lietať, čo nakoniec bude jeho skazou.“ Krídlo sa zdá byť pristrihnuté, na ľavom ramene vidieť dlahu, ako keby predošlé pokusy vzlietnuť nedopadli dobre. Zmrzačenú ľavú nohu podopiera protéza pripomínajúca kýpet. Napriek všetkej zúfalej snahe tragikomický hrdina nakoniec s najväčšou pravdepodobnosťou zostane na zemi.

Klee napisal u dolu kartki: „Bohater o jednym skrzydle. Obdarowany

Skrzydlaty bohater

Eroul cu aripă

Ο Ήρωας με το φτερό

przez naturę w sposób szczególny – jednym skrzydłem – uważa się za stworzonego do latania, przez co ucierpiał". Skrzydło sprawia wrażenie małego i niewykształconego, lewe ramię jest natomiast unieruchomione temblakiem, tak jakby wcześniejsza próba lotu zakończyła się niepowodzeniem. Okaleczona lewa nogą zakończona jest swego rodzaju protezą o wyglądzie pnia drzewa. Tragikomiczny bohater musi, mimo wszelkich rozpacliwych wysiłków, pozostać ostatecznie na Ziemi.

În josul paginii, Klee a notat:
 „Eroul cu aripă. Înregistrat de la natură cu o aripă, a cresut că este destinat zborului, ideea în urma căreia a murit“. Aripa pare greșit printă, iar brațul drept are o atelă, ca după o încercare eşuată de zbor. Piciorul stâng este mutilat, fiind susținut de un soi de proteză. În ciuda tuturor eforturilor sale desparate, eroul tragicomic pare să rămână pe pământ.

Στο περιθώριο ο Κλέε χρωμάψε:
 «Ο Ήρωας με το φτερό». Προκιμένος από τη φύση με ένα φτερό, πίστεψε ότι η μοίρα του τον προορίζει για να πετάξει και μέσω αυτής της ενέργειας εξαφανίζεται. Το φτερό φαίνεται πολύ χτυπημένο, σα να είχε προηγηθεί μία αποτυχημένη προσπάθεια πτήσης. Το κομμένο αριστερό πόδι σπηλίζεται σε ένα ξύλινο πρόσθετο μέλος. Παρόλες τις απεγνωσμένες του προσπάθειες, ο κωμικοτραγικός ήρωας μάλλον θα καθηλωθεί στο έδαφος.

Klee as an artist in the context of

Der Blaue Reiter (The Blue Rider)

Klee ended his isolation to become part of the turbulent Munich avantgarde which was pushing for the breakthrough of modern art. At the second exhibition of Der Blaue Reiter, Klee exhibited 17 drawings.

Particularly inspirational to the artists of Der Blaue Reiter are the "Window series" of the young French painter Robert Delaunay (1912). In order to intensify this new stimulus, Klee traveled with his wife Lily in April 1912 to Paris. In Delaunay's studio he saw the new "Window series", which left a deep impression on him, and discussed with Delaunay his theories and methods. In 1913, in the magazine *Der Sturm*, a congenial translation by Klee of Delaunay's "Sur la lumière" appeared in which Delaunay formulated his ideas about abstraction, which would also become important for Klee. Klee, however, was unable to connect with these theoretical perceptions and, although he marveled at the audacity of Kandinsky ("Nothing despotic, breathe freely"), these images remained alien to him.

Klee jako autor v kontextu

skupiny Modrý jezdec.

Klee ukončil svou izolaci a stal se součástí dynamické mnichovské avantgardy, která měla za cíl prosadit moderní umění v plné síle. Na druhé výstavě skupiny Der Blaue Reiter Klee vystavil 17 kreseb.

Zvlášť inspirativní byl pro umělce Modrého jezdce cyklus *Okena* mladého francouzského malíře Roberta Delaunayho (1912). Klee jel za touto inspirací s manželkou Lily v dubnu 1912 do Paříže. V Delaunayho ateliéru spatřil zmíněný cyklus obrazů, který v něm zanechal hluboký dojem, a s Delaunaym diskutoval o jeho teoriích a metodách. V roce 1913 v časopise *Der Sturm* vyšel Kleeho kongenální překlad Delaunayho studie *Sur la lumière* („Ke světu“), v níž Francouz formuloval své myšlenky o abstrakci, které byly zásadní také pro Kleeho.

Klee se nicméně s těmito teoretickými náhledy nedokázal zcela identifikovat, a jakkoli obdivoval Kandinského odvahu („Žádná despocie, jen volně dýchát“), samy obrazy mu byly cizí.

Klee ako umelec v kontexte skupiny

Der Blaue Reiter (Modrý jazdec)

Klee vystúpil zo svojej umeleckej izolácie, aby sa stal súčasťou búrlivej mníchovskej avantgardy, ktorá sa usilovala presadiť na umeleckej scéne moderné umenie.

Na druhej výstave skupiny *Der Blaue Reiter* sa Klee predstavil 17 kresbami.

Veľkou inšpiráciou pre umelcov zo skupiny Der Blaue Reiter bol cyklus mladého francúzskeho maliara Roberta Delaunaya nazvaný *Okná* (1912). V snahe intenzívnejšie vnímať tento nový podnet Klee v apríli 1912 odcestoval aj s manželkou Lily do Paríža. V Delaunayovom ateliéri mal možnosť si pozrieť nové diela z cyklu *Okná*, ktoré naňho hlboko zapôsobili, a prediskutovať s ich autormi jeho teórie a techniky. Kleeho brilantný preklad Delaunayovej state „O svetle“ vyšiel v roku 1913 v časopise *Der Sturm*. Francúzsky maliar v ňom formuloval svoje myšlenky o abstrakcii, ktoré Kleeho výrazne ovplyvnili. Klee však ešte neboli v štádiu, aby tieto teoretické znalosti aplikoval vo svojej tvorbe. Aj keď obdivoval Kandinského odvahu („Nič despotického, voľné dýchanie“), tieto obrazy mu ostali cudzie.

City with three Domes

Město se třemi kupolemi

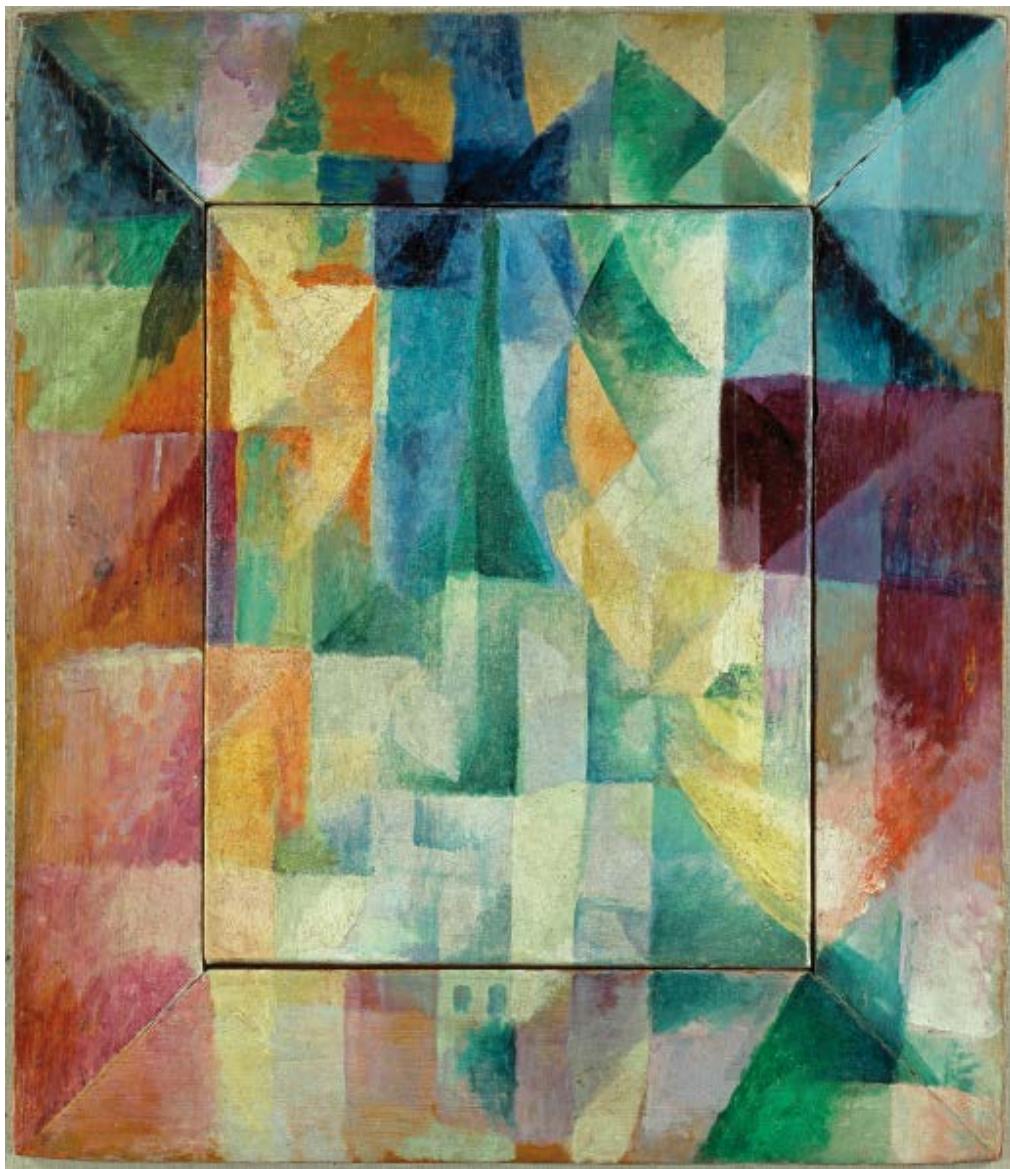
1914. Watercolor, gouache and pencil on paper on green cardboard / akvarel, kvaš a tužka na papíře a zelené lepence / akvarel, gvaš a ceruza, papier na zelenom kartóne / akwarela, gwasz i ołówek, papier na zielonej tekturze / acuarela, guașă și creion pe hârtie și carton verde / Akouaρέλλα, τέμπερα και παστέλ σε χαρτί πάνω σε πράσινο χαρτόνι, 16,5×18,5 cm, Schweiz, Sammlung Karl und Jürg Im Obersteg.

Mesto s troma kupolami

Miasto z trzema kopułami

Orașul cu trei domuri

Πόλη με τρεις τρούλους

Klee jako artysta z kręgu der Blaue Reiter – Błękitnego Jeźdzca

Klee porzuca samotniczą działalność i staje się członkiem burzliwej monachijskiej awangardy, torującej drogę sztuce współczesnej. Na drugiej wystawie *der Blaue Reiter* w 1912 r. artysta prezentuje 17 swoich rysunków. Szczególną inspiracją dla malarzy tego ugrupowania – Klee, Marca i Macke – okazują się powstałe w 1912 r. obrazy z serii „Okna” młodego francuskiego malarza Roberta Delaunaya. Aby wzmacnić nowe bodźce, Klee w towarzystwie żony Lily udaje się w kwietniu 1912 r. w podróz do Paryża. W pracowni Delaunaya widzi nowe obrazy z serii „Okna”, które wywierają na nim silne wrażenie i pozostawiają trwały ślad. Ponadto Klee prowadzi z artystą dyskusje na temat jego teorii i metod. W roku 1913 w czasopiśmie „Der Sturm” ukazuje się precyzyjnie przełożony przez Klee traktat Delaunaya „Światło”, w którym formułuje on rozważania o abstrakcji, w przeszłości bardzo ważne również dla Klee. Nie może on jednak jeszcze uznać tych teoretycznych spostrzeżeń za tożsame z własnymi. Wprawdzie jest pod wrażeniem odwagi Kandinskyego („Nic despotycznego, swobodny oddech”), ostatecznie jednak jego obrazy pozostają dla Klee obce.

Windows to the City (Part 1, Simultaneous Contrasts)

Okna do města (část 1., souběžné kontrasty)

Robert Delaunay, 1912. Oil on canvas and wooden frame / olej na plátně na dřevěném rámu / olej na plátne, drevený rám / olej na płótnie i drewnianej ramie / ulei pe pânză și ramă de lemn / λάδι σε μουσαρά και ξύλινη κορπίζα, 46×40 cm, Hamburg, Kunsthalle

Klee în contextul mișcării artistice Der blaue Reiter

(„Călărețul albastru”)

Klee ieșe din izolare și se alătură artiștilor aparținând avangardei turbulente din München, al cărei scop era să revigoreze arta modernă. În anul 1912, Klee participă cu 17 desene la a doua expoziție „Der Blaue Reiter”. Seria denumită *Ferestre* a Tânărului artist Robert Delaunay (1912) a inspirat în mod special pictori precum Klee, Marc și Macke, ce aparțineau mișcării „Der Blaue Reiter”. Pentru a putea apărofunda aceste influențe, Klee se mută la Paris, împreună cu soția sa Lily, în martie 1912. În atelierul lui Delaunay are ocazia de a descoperi noua serie *Ferestre*, care îl impresionează puternic; tot acum, va discuta cu Delaunay și despre teoriile și metodele sale. În 1913, în revista *Der Sturm*, apare un articol tradus genial de Klee, cu titlul „Despre lumină”. Aici sunt transcrise gândurile și teoriile despre abstractizare ale lui Delaunay, care devin semnificative și pentru Klee. Totuși, artiștul nu este încă pregătit să adere pe deplin la aceste învățături teoretice. Deși este impresionat de înfrâzneala lui Kandinsky („nimic despotic, respiră liber”), picturile acestuia îi rămân străine.

Okná do mesta (1. časť, 2. motív, 1. replika)

Symultaniczne okna na miasto (część pierwsza, drugi wzór, pierwsza kopia)

Ο Κλέε ως καλλιτέχνης στο πλαίσιο του « Γαλάζιου Καβαλάρη »

Ο Κλέε σταμάτησε την απομόνωσή του, για να συμμετάσχει στην ανήσυχη αβαν-γκαρντ του Μονάχου, που πίεζε για τομές στην σύγχρονη τέχνη. Στη δεύτερη έκθεση του «Γαλάζιου Καβαλάρη», ο Κλέε παρουσίασε 17 σκίτσα.

Ιδιαίτερη πηγή έμπνευσης για τους ζωγράφους του «Γαλάζιου Καβαλάρη» όπως οι Κλέε, Μάρκ και Μάκε, ήταν η σειρά «Παράθυρα» του νέου Γάλλου ζωγράφου, Ρομπέρ Ντελονέ (1912). Προκειμένου να εντυπωθεί σ' αυτές τις νέες τάσεις, ο Κλέε σταδεύει με την σύζυγό του Λίλι στο Παρίσι τον Απρίλιο 1912. Στο ατελέι του Ντελονέ, ανακαλύπτει νέα «Παράθυρα» που τον σημαδεύουν βαθύτατα και συζητά με τον καλλιτέχνη για τις θεωρίες και μεθόδους του. Στο περιοδικό Η Καταιγίδα, εμφανίζεται το 1913 ένα άρθρο πάνω στη θεωρία του Ντελονέ μεταφρασμένο εξαιρετικά από τον Κλέε, με τίτλο «Σχετικά με το φως», στο οποίο αναλύει τις ιδέες του σχετικά με την αφηρημένη τέχνη, κάτι που αργότερα θα επηρεάσει πολύ και τον Κλέε. Παρά ταύτα, ο Κλέε δεν ήταν έτοιμος να δεχτεί αυτές τις θεωρητικές απόψεις και, παρ'όλο που θαύμαζε την τόλμη του Καντίνσκυ («κανένας δεσποτισμός, ανάπνεε ελεύθερα»), αυτές οι εικόνες παρέμειναν ξένες γι'αυτόν.

Ferestre simultane către oraș (Partea I, al II-lea motiv, replica I)

Παράθυρα στην πόλη (μέρος I, ταυτόχρονες αντιθέσεις)

Travel to Tunis and the experience of color

Up until this point, Klee is more of an illustrator than a painter. His experiments in painting are modest and limited to landscapes and so-called "Schwarzaquarelle", consisting only of light and dark tonalities. As so often, an experience, an encounter, a journey can break the ties which bind an artist, permitting and accelerating enormously his development. For Klee, this was the Tunis journey, undertaken in April 1914 with August Macke and Louis Moillet.

With his typical self stylization, Klee described the experience of color and light in the Tunisian landscape as a revelation in a later diary entry: "It penetrates me so deeply and gently, I feel it and become sure, without effort. Color possesses me. I don't have to pursue it. It will possess me always, I know it. That is the meaning of this happy hour: Color and I are one. I am a painter." (Diary 16th April 1914).

During the 13 days of Klee's visit, the painters wandered through the city of Tunis and toured by car the surrounding area, the coast and the towns of Sidi-Bou-Said and Carthage, as well as Hammamet and,

Cesta do Tuniska

a zkušenosť s farbou

Až do této chvíle byl Klee spíše ilustrátor než maliar. S malbou experimentoval jen opatrně a omezoval se převážně na krajiny a takzvané „Schwarzaquarelle“, které sestávaly pouze ze světlých a temných tonálit. Často se stává, že po určité zkušenosti, setkání nebo cestě se umělec zcela odtrhne od své tvůrčí minulosti, zpřetrahá vazby, které ho k ní pojí, a jeho autorský vývoj získá nový náboj. Pro Kleeho byla takovou událostí cesta do Tuniska, kterou prodělal v dubnu 1914 s Augustem Mackem a Louisem Moilletem.

Se stylizací sobě vlastní popsal Klee svou zkušenosť s barvou a světlem v tuniské krajině ve svém deníku jako svého druhu zjevení: „Proniká do mě tak hluboce a jemně, cítím ji v sobě, získávám jistotu a přestávám uvnitř bojovat. Barva mě uchvacuje. Nemusím ji dobývat. Vím, že se mě sama zmocnila, navždy. Takový je význam této šťastné chvíle: barva a já jedno jsme. Stal jsem se malířem.“ (Deníkový záznam z 16. dubna 1914).

Během třináctidenní návštěvy se Klee s kolegy malíři procházel Tunisem a objížděl v automobilu okolí,

Cesta do Tuniska

a skúsenosť s farbou

Až do tohto momentu je Klee viac kresliarom než maliarom. Jeho experimentovanie s maľbou je skromné, obmedzuje sa na krajinky a takzvané čierne akvarely, pozostávajúce výlučne z tmavých a svetlých tónov. Často sa stáva, že je to práve zážitok, stretnutie či cesta, čo umelca osloboďí od zväzujúcich pút a umožní mu výrazne urýchliť umelecký vývoj. V prípade Kleeho to bola cesta do Tuniska, ktorú podnikol v apríli 1914 s Augustom Mackem a Louisom Moilletom.

Svoju skúsenosť s farbou a so svetlom v tuniskej krajine neskôr v denníku opísal s preňho typickou sebaštyláciou ako zjavenie: „Tá atmosféra mnou preníká hluboko a jemne, cítim ju bez toho, aby som musel vynaložiť akúkoľvek námahu. Farba sa mi zmocnila. Už sa za ňou nemusím naháňať, viem, že už sa mi drží navždy. To je zmysel šťastného okamihu: Farba a ja sme jedno. Som maliar.“ (Denník, 16. 4. 1914).

Počas trináctidňovej cesty sa maliari túlali po Tunisku, prenajali si auto a preskúmali okolie Tunisu a morské pobrežie, ale navštívili aj mestá ako Sidi-Bou-Said, Kartágo, Hammamet a 15. apríla nakoniec dorazili do cieľa

Boy with Fur

Chlapec s kožešinou

1909,4. Brush and pen on cardboard / štětec a pero na lepence / kresba štetcom a perom na kartóne / pędzel i pióro na tekturze / pensulák s peniлем pe carton / πινέλο και πένα σε χαρτόνι, 23,4/23,6 × 22,6 cm, Düsseldorf, Kunstsammlung Nordrhein-Westfalen.

Chlapec s kožešinou

Dziecko z futrem

Copil cu blană

Aγόρι με γούνα

Rainer im Jahr

St. Germain near Tunis

St. Germain u Tunisu

St. Germain pri Tunise

Saint-Germain nieopodal Tunezíje

Saint-Germain lângă Tunis

To Σεν Ζερμέν κοντά στην Τύνιδα

1914, 37. Watercolor on Italian Ingres / akvarel na italském papíře typu Ingres / akvarel na talianskom papieri Ingres / akwarela na włoskim papierze Ingres / acuarela pe hârtie italiană Ingres / ακουαρέλλα σε χαρτί Ingres ιταλικό,
18,5×24 cm, Luzern, Sammlung Rosengart.

finally on 15th April, their destination Kairouan. Paul Klee found the experience so overwhelming that he could hardly paint and consequently decided to return home, departing for Europe by ship on 19th April. Moillet and Macke remained a few days longer in Africa.

The artistic significance of this trip was undoubtedly Klee's breakthrough into color and painting. On his return to Munich he painted a series of watercolors and oils in which he combined the experience of color and light with the composition of Delaunay's "Window series" to give a synthesis of "Urban Architecture, Picture Architecture". If in Klee's

pobřeží, nedaleká města Sidi Bou Said a Kartágo a také Hammamet, a nakonec 15. dubna dorazili do cíle, Kairuanu. Pro Kleeho to byla natolik intenzivní zkušenost, že sotva dokázal malovat, proto se rozhodl pro návrat domů; 19. dubna se vydal lodí do Evropy. Moillet a Macke zůstali v Africe ještě po několik dalších dní. Umělecký význam Kleeho putování byl zřejmý: Klee učinil průlom do světa malby a práce s barvou. Po návratu do Mnichova namaloval sérii akvarelů a olejů, v nichž spojil zkušenosť s barvou a světlem a kompoziční postupy Delaunayho sérií Oken. Vznikla syntéza „Městské architektury a obrazové architektury“.

svojej cesty, do Kairouanu. Kleeho tieto zážitky a dojmy tak ovládli, že takmer neboli schopný maľovať, a tak sa rozhodol vrátiť domov. Už 19. apríla sa nalodil na loď do Európy, zatiaľ čo Moillet a Macke sa v Afrike zdržali ešte niekoľko dní. Umelecký význam tohto výletu bol nepochybne Kleeho príklon k farbe a maľbe. Po návrate do Mnichova namaloval cyklus akvarelov a olejomalieb, v ktorých skúsenosť s farbou a so svetlom spojil s kompozíciou Delaunayovho cyklu Okná. Výsledkom bola syntéza „mestskej a obrazovej architektúry“. Kým v tuniských akvareloch sa vždy pridržiavал

View of St. Germain

Výhled na St. Germain

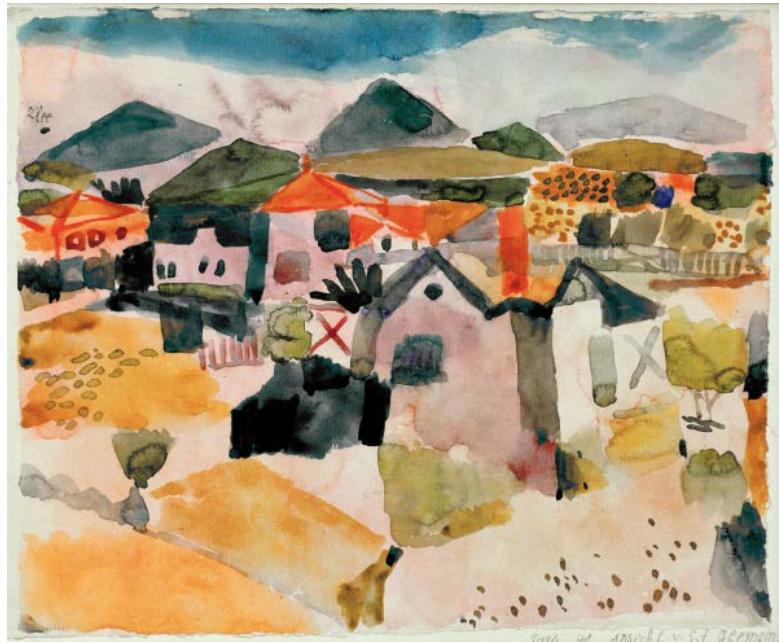
Pohľad na St. Germain

Widok na Saint-Germain

Privelîște din St. Germain

Άποψη του Σεν Ζερμέν

1914.41. Watercolor on German deckle edge paper / akvarel na německém papíře typu Deckle / akvarel na nemeckom ručnom papieri / akwarela na niemieckim papierze deckle / acuarela pe hârtie nemțescă / ακουαρέλλα σε ειδικό γερμανικό χαρτί, 23×28 cm, Columbus, Museum of Art.

Podróż do Tunisu i doznanie koloru

Do tego momentu Klee jest bardziej rysownikiem niż malarzem. Jego malarskie eksperymenty są raczej skromne i ograniczają się zaledwie do kilku pejzaży i do tzw. czarnych akwarel. Często bywa tak, że jakieś przeżycie, spotkanie lub podróż pozwalały pokonać wszelkie trudności i w niezwykły sposób przyspieszały rozwój artysty. Takim właśnie wydarzeniem jest dla Klee podróż do Tunisu, którą odbywa w kwietniu 1914 r. wraz z Augustem Mackem i Louisem Moillietem. Posługując się typową dla siebie autoprezentacją, opisuje – w późniejszym wpisie w dzienniku – doznanie koloru i światła w tunezyjskim otoczeniu jako objawienie:

Călătoria în Tunisia și experiența culorii

Până în acest moment, Klee este mai degrabă un desenator decât un pictor. Tentativele sale picturale sunt de natură modestă și se limitează la câteva peisaje și la aşa-numita „acuarela neagră”, compusă numai din tonalități deschise și închise. La fel ca mulți artiști care au o revelație și dau frâu liber creativității cu ocazia unui eveniment, a unei întâlniri sau a unei călătorii speciale, Klee se transformă pe timpul excursiei în Tunisia din aprilie 1914, petrecută cu August Macke și Louis Moilliet.

În stilul său caracteristic, Klee își descrie, într-un jurnal târziu,

Το ταξίδι στην Τυνησία και η εμπειρία του χρώματος

Έως τότε, ο Κλέε ήταν περισσότερο εικονογράφος παρά ζωγράφος. Οι πειραματισμοί του στη ζωγραφική ήταν χαμηλών τόνων και περιορίζονταν σε τοπιογραφίες και στις λεγόμενες «μαύρες υδατογραφίες», αποκλειστικά με φωτεινούς και σκούρους τόνους. Όπως συμβαίνει συχνά, μία εμπειρία, μία συνάντηση, ένα ταξίδι μπορούν να σπάσουν τους περιορισμούς ενός καλλιτέχνη και έτσι να επιταχυνθεί η εξέλιξη του. Γιά τον Κλέε, αυτό το σημείο σηματοδοτήθηκε από το ταξίδι στην Τυνησία, τον Απρίλιο 1914 με τον Αύγουστο Μάκε και τον Λουί Μουαγιέ. Στο ημερολόγιο του, ο Κλέε περιέγραψε

Tunis watercolors the landscape always remained preserved and recognisable, in Munich he experimented with more abstract images.

Zatímco v jeho tuniských akvarelech byla krajina stále rozpoznatelná, v Mnichově již Klee experimentoval s abstraktnějšími výjevy.

reálnej predlohy, v Mnichove už experimentoval s abstraktnejšími obrazmi.

August Macke (on the donkey) and Paul Klee outside the Zaouia Sidi Sahab (so-called Barber's Mosque) in Kairouan, Tunisia

August Macke (na oslu) a Paul Klee před mauzoleem Sidi Sahaba (také známém jako Lazebníkova mešita) v Kairuanu, Tunisko

August Macke (na somárovi) a Paul Klee pred mešitou Zaouia Sidi Sahab (tzv. Holičovou mešitou) v tuniskom Kairouane

August Macke (na osle) i Paul Klee przed meczetem Zawija Sidi Sahab (zwanyム Meczetem Fryzjera, Meczetem Cyrulika) w Kairuan, Tunezja

August Macke (pe mägar) și Paul Klee în fața moscheii Zaouia Sidi Sahab (moscheea bărbierului) în Kairouan, Tunisia

Ο Αουγκούστ Μάκε (στο γαϊδούρι) και ο Πωλ Κλέε έχω από την Ζάουια Σίντι Σαχάμπ (επονομαζόμενο τζαμί του κουρέα)

1914, photo / fotografie / fotografia / fotografia / fotografie / φωτογραφία

St. Germain near Tunis (looking inland)

St. Germain u Tunisu (pohled do vnitrozemí)

St. Germain pri Tunise (pohľad do vnútrozemia)

Saint-Germain nieopodal Tunezji (patrząc w głąb lądu)

Saint-Germain lângă Tunis (din interior)

Σεν Ζερμέν κοντά στην Τύνιδα

1914,217. Watercolor on Canson paper / akvarel na papíře typu Canson / akvarel na papieri Canson / akwarela na papierze Canson / acuarelă pe hârtie Canson / άκουαρέλλα σε χαρτί κανονών, 21,8×31,5 cm, París, Musée National d'Art Moderne

1914 / 27. St. Germain à G. Janin (Panorama d'après)

„Coś przenika mnie, głęboko i lagodnie, czuję to i staję się tak pewny, bez wysiłku. Kolor mnie posiadł. Nie muszę za nim gonić. Posiadł mnie na zawsze, wiem o tym. Oto sens szczerliwej godziny: ja i kolor to jedno. Jestem malarzem”. (Dziennik, 16.4.1914) W trakcie wycieczki, w której Klee

experiencia revelatoare cu lumina și culoarea în peisajul tunisian: „Pătrunde atât de ușor și adânc în mine, o simt, devin sigur, fără efort. Culoarea mă posedă. Nu este nevoie să o caut. Ea mă deține, știu asta. Iată sensul orei fericite: culoarea și cu mine suntem una. Sunt un pictor” (Jurnal,

την εμπειρία του χρώματος και του φωτός στο τοτίο, ως μία αποκάλυψη: «Το περιβάλλον με διαπερνά τόσο βαθιά και απαλά, που το αισθάνομαι και γίνομαι σίγουρος για τον εαυτό μου, χωρίς κόπο. Το χρώμα κυριαρχεί επάνω μου. Δεν χρειάζεται να το κυνηγήσω. Θα με κατακτήσει για πάντα, το γνωρίζω.

uczestniczy przez 13 dni, malarze wędrują po arabskim Tunisie, samochodem zwiedzają okolice, jadą nad morze, udają się do miasteczek Sidi-Bou-Saïd, Kartaginy oraz Hammametu, a 15 kwietnia docierają do Kairuanu – celu ich podróży. Paul Klee jest tak bardzo oszołomiony przeżyciami, że z trudem może malować i postanawia wrócić do domu. 19 kwietnia wsiada na statek do Europy. Moillet i Macke zostają jeszcze kilka dni w Afryce. Następstwem tej podróży jest bez wątpienia przelom w twórczości Paula Klee polegający na jego zwrocie ku kolorowi i malarstwu. Po powrocie do Monachium maluje serię akwareli i obrazów olejnych, w których łączy doświadczenie koloru i światła z kompozycją obrazów „Okien” Delaunaya i tworzy syntezę „architektury miasta z architekturą obrazu”. Podczas gdy w namalowanych w Tunisie akwarelach ciągle jeszcze widoczne jest odniesienie do krajobrazu, w Monachium eksperymentuje już z bardziej abstrakcyjnymi formami obrazu.

16 aprilie 1914). În timpul acestei scurte escapade de 13 zile, artiștii cutreieră orașul arab Tunis, merg cu mașina prin împrejurimi, la mare, vizitează Sidi-Bou-Saïd, Catargina și Hammamet. În cele din urmă, la data de 13 aprilie, ajung și la Kairouan. Paul Klee este atât de copleșit de experiențele sale, încât nu poate picta nimic și decide să se întoarcă acasă; la 19 aprilie se îmbarcă pe vaporul spre Europa, în timp ce Moillet și Macke își prelungesc sejurul și mai rămân câteva zile.

Impactul artistic al acestei călătorii se regăsește fără îndoială în noua sa orientare către culoare. Întors la München, pictează o serie de acuarele și uleiuri, în care îmbină experiența culorii și a luminii cu compozitia din seria *Ferestre* a lui Delaunay, realizând o sinteză între arhitectura urbană și cea a imaginii. În comparație cu peisajele pictate până acum în Tunisia, constante și ușor de recunoscut, în München experimentează cu mai multe imagini abstracte.

Αυτή είναι και η σημασία αυτής της ευτυχισμένης στιγμής: Το χρώμα και εγώ είμαστε ένα. Είμαι ζωγράφος». (Ημερολόγιο 16 Απριλίου 1914). Κατά τη διάρκεια των 13 ημερών της παραμονής του Κλέε στην Τυνησία, οι ζωγράφοι τριγυρούσαν στο αραβικό τμήμα της πόλης και έκαναν εκδρομές με το αυτοκίνητο στις πόλεις Σίντι-Μπου-Σάιντ και Καρθάγη, καθώς και στο Χαράμετ και τέλος, την 15η Απριλίου, στον προορισμό τους, την Καιρουάν. Ο Κλέε συγκλονίστηκε σε τέτοιο βαθμό απ' αυτή την εμπειρία, ώστε μετά βίας κατάφερε να ζωγραφίσει και γι' αυτό αποφάσισε να επιστρέψει στην πατρίδα του με το πλοίο, στις 19 Απριλίου. Ο Μουαγιέ και ο Μάκε παρέμειναν για λίγες επιπλέον μέρες στην Αφρική.

Η καλλιτεχνική σημασία αυτού του ταξιδιού ήταν σίγουρα ή σημαντική τομή του Κλέε στο χρώμα και την ζωγραφική. ‘Όταν επέστρεψε στο Μόναχο, ζωγράφισε μία σειρά υδατογραφιών και λαδίων, στα οποία συνδύασε την εμπειρία του χρώματος και του φωτός με το έργο του Ντελόν «Σειρά παραθύρων», με στόχο την σύνθεση «Αστική Αρχιτεκτονική, Αρχιτεκτονική του Πίνακα». Αν στις ακουαρέλλες της Τυνησίας το τοπιό παρέμενε διατηρημένο και αναγνωρίσιμο, στο Μόναχο πειραματίστηκε με πιό αφηρημένες εικόνες.

In the Houses of St. Germain

Mezi domy v St. Germain

1914,110. Watercolor on copperplate paper / akvarel na metalizovaném papíře / akvarel na meditlačovom papieri / akwarela na papierze do druku wkleślego / acuarelă pe hârtie pentru gravură / akouarélla σε χαρτί χαλκογραφίας, 15,5×16,1 cm, Privatbesitz.

V domoch St. Germain

W domach Saint-Germain

În casele din Saint-Germain

Στα σπίτια του Σεν Ζερμέν

1914 / 2-15

Maestrand St. Germain ög Tunis

Bathing beach at St. Germain near Tunis

Pláž v St. Germain u Tunisu

Pláž v St. Germain pri Tunise

Kąpielisko z plażą w Saint-Germain
nieopodal Tunezji

Plaja din Saint-Germain lângă Tunis

Πλαζ στο Σεν Ζερμέν κοντά στην Τύνιδα

1914. Watercolor / akvarel / akvarel / acuarela / akwarela / akouapéllla, 21,5×26,9 cm, Ulm, Ulmer Museum.

Before the Gates of Kairouan

Před branami Kairuanu

1914, 216. Watercolor on paper on cardboard / akvarel na lepence / akvarel, papier na kartóne / akwarela, papier na tekturze / acuarela pe hârtie și carton / ακουαρέλλα σε χαρτί πάνω σε χαρτόνι, 20,7 × 31,5 cm, Bern, Zentrum Paul Klee

The watercolor from this trip was created on the day Klee wrote in his diary that he was now a painter. A network of transparent inks has been laid over a delicate sketch. A few representational hints complete the impression of a desert landscape.

Tento akvarel vznikl během putování, v den, kdy si Klee do deníku poznámenal, že se z něj stal malíř. Na jemnou skicu navrstvil síť průhledných inkoustů. Několik reprezentativních prvků dotváří impresi pouštní krajiny.

Pred bránami Kairouanu

Przed bramami Kairouanu

Akvarel z tohto výletu vznikol v deň, keď si Klee do denníka poznámenal, že už je konečne maliarom. Jemnú skicu autor prekryl spletou transparentných farieb. Dojem opustenej krajiny dopĺňa niekoľko realistických náznakov.

Akwarela z podróży powstaje w dniu, w którym Klee notuje w swoim dzienniku, że jest teraz malarzem. Siatka laserunkowo nakładanych farb na delikatnym szkicu i kilka zarysów tworzą wrażenie pustynnego krajobrazu.

La porțile din Kairouan

Στις πύλες του Καΐρουάν

Această acuarelă de călătorie a fost creată în ziua în care Klee nota în jurnalul său că a dobândit certitudinea de a fi devenit pictor. O rețea de culori transparente se întâlnesc într-un crochiu delicat. Căteva indicații de reprezentare completează impresia unui peisaj de desert.

Η ακουαρέλλα απάντω το ταξίδι δημιουργήθηκε, την ημέρα που ο Κλε εγράψε στο ημερολόγιό του ότι, τώρα ήταν πιά ζωγράφος. 'Ένα σύμπλεγμα από διάφανα χρώματα ακουμπά πάνω σ'ένα απαλό σχέδιο. Κάποια ενδεικτικά στοιχεία συμπληρώνουν την εντύπωση του τοπίου της ερήμου.'

Interior Architecture

Architektura interiérů

1914, 134. Watercolor and gouache on chalk primer on paper on cardboard / akvarel a kvaš na křídovém podkladu, papír na lepence / akvarel a gvaš na kriedovom podklade, papier na kartóne / akwarela i gwasz, papier kredowy na tukturze / acuarela și guașă pe grund, pe bază de cretă pe hârtie și carton / akouașără și témperă pe șartă, 11,7×13,6 cm, Wuppertal, Von der Heydt-Museum.

Interiérová architektúra

Architektura wnętrz

Arhitectură de interior

Есвтетрикј архитектоникј